

SUVERENITET I IDENTITET BOSNE I HERCEGOVINE

SOVEREIGNTY AND IDENTITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sažetak

Pored svih „savremenih tokova“ u koje je uključena Bosna i Hercegovina u smislu prepuštanja neoliberalnim putanjama oduzimanja dijela ili cijelog suvereniteta državi od ugovornih strana „moći“, Bosna i Hercegovina kao politički okvir življenja suverena je u pogledu totalne devastacije društvene strukture i formiranja nove bipolarne strukture bogatih i siromašnih. Njena teritorijalna organizacija je izgrađena na principu: „Bosna cijela iz tri dijela“ (Filandra 2012: 44); to jeste na ideji teritorijalnog nacionaliteta. Da li će išta ostati od historijske specifičnosti Bosne i Hercegovine kao cjelovitog prostora i multietničkog društva i države, ostaje da se vidi. Ipak su garanti njene cjelovitosti međunarodne institucije.

Ključne riječi: *identitet, ideologija, suverenitet, država, društvo, Bosna i Hercegovina*

Summary

Bosnia and Herzegovina, as a political framework of living, is sovereign from the full social structure's annihilation and forming of a new bipolar structure of wealthy and poor individuals, when taking into account all "modern trends" BiH is involved in, regarding the neoliberal ways of seizing a part of or the entire state sovereignty through the contractual parties' power. The BH territorial organization follows the principle "three parts make Bosnia complete" (Filandra, 2012:44), i.e. the idea of territorial nationality. The time will prove will anything remain from the BH historical peculiarity as a whole space and multi-ethnic society. However, the international institutions vouch for its completeness.

Keywords: *identity, ideology, sovereignty, state, society, Bosnia and Herzegovina*

Urušavanje institucionalnog okvira države „izvana“ udruženo sa akterima implozije „iznutra“ dio je ideološkog govora u formi mimikrije prikrivanja središta moći i njegove stvarne namjere (Katunarić 2003: 10). Akteri ovakvog stanja čuvari su ideja u nacionalističkoj i globalnoj sferi moći. Rezultate njihove „ljubavi“ možemo nazrijeti u rasprodaji onoga što je ostalo od ključnih resursa u Bosni i Hercegovini. Jedna verzija ishoda, najvidljivija u svakodnevnom životu bosanskohercegovačkog društva, ono je što Bauman naziva „ekonomski aspekt ljudske bijede“ (Bauman 2009a: 35). Država Bosna i Hercegovina, kao vladavina zakona koja osigurava slobodu i građansko dostojanstvo, ostaje bez osjećaja institucionalnog jedinstva u sferi političkog predstavljanja, obrazovnog sistema, policije, zdravstvene zaštite, državne kulturne politike i odnosa prema državi. Figuracija državnih nadležnosti Bosne i Hercegovine na papiru reducirana je na minimalne vrijednosti suverenosti nad vlastitim teritorijem i resursima (dogovori „velikih“). Sve u svemu, karikaturalna slika lažnih odnosa povjerenja između države i njenih građana koji njome upravljaju slična je anegdoti u kojoj mladić iznevjeri ljubljenu; ona ga uhvati na djelu, a on joj veli: „Vjeruješ li ti svojim očima ili mojim?“

Problem identiteta postaje naročito aktuelan u kriznim vremenima, u periodima naglih promjena, kada pojedinac ili grupa nisu sigurni gdje pripadaju, pa u bjekstvu od nesigurnosti pribjegavaju traganju za novim identitetom. Proces samoidentifikacije i razgrađivanja identiteta pokazat će se u toku razvoja individuacije pojedinca ili grupe i predstavlja se kao dinamična kategorija. Pitanja o identitetu i procesu njegova razvoja postaju smisljena jedino ako pojedinac ima izbor i ukoliko o njemu ovisi što će izabrati. U tradicionalnim društvima pitanja o identitetu nisu imala smisla jer nije bilo izražene socijalne mobilnosti, a identitet se potvrđivao pripadnošću i svakodnevnom životom određenih grupa. Ideja identiteta rađa se iz krize pripadanja, u naponu spajanja onoga što „bi trebalo biti“ i onoga što „jeste“. Moderna nacionalna država oblikovala je uvjete za nastanak ideje identiteta kao i nametanje te ideje svim građanima. Pojam identiteta odnosi se na pripadanje, na ono što pojedinac ima zajedničko s drugim ljudima i što ga od njih razlikuje. Pruža osjećaj osobnog mjesta i stabilnosti individualnosti. Karakteriziraju ga društveni odnosi, složeno uključivanje pojedinca u odnose s drugima. Autori u kasnoj moderni ili postmoderni naglašavaju da kolektivni identitet nije prirodno generiran već društveno konstruiran. „Ono što prethodi toj društvenoj konstrukciji granica simboličko je kodiranje razlika. Naravno, temelj svih kodova kolektivnog identiteta je razlika mi – drugi“ (Cifrić – Nikodem 2006: 177). U jednom drugom kontekstu pojam krize identiteta predstavlja krizu prekomjerne upotrebe i obezvrjeđenja značenja pojma identiteta (Brubejker – Kuper 2000: 409).

U savremenom dobu kriza identiteta se manifestira i kao problematiziranje samospoznaje. U predmodernim društvima jastvo je uglavnom bilo transparentno i nezanimljivo; no, početkom 20. stoljeća jastvo se promatra kao „unutrašnji kontinent“, isticanje ljudskog potencijala, postizanje samoostvarivanja u ovom svijetu, a ne zadovoljstvo s ovim svijetom i čekanje „onog svijeta“; rastvaranje hijerarhije društvene strukture, razvoj individualizma i socijalne mobilnosti; stvaranje potencijala za brze društvene promjene otvorilo je mogućnosti konstrukcije novih identiteta; nova fleksibilnost u određivanju jastva odnosno u samoodređivanju (Cifrić – Nikodem 2006: 179). Ističe se da je cijela modernost zahvaćena krizom identiteta i da u tome treba tražiti razloge zbog kojih je taj pojam posljednjih desetljeća postao predmetom nedostatka valjane analitičke analize. „Ljudi su u suvremenim postindustrijskim društvima sve manje podvrgnuti društvenoj kontroli te sve više upućeni na samoiskazivanje i samoodređenje“ (Koludrović – Leburic 2002: 39). Sopstvo je konceptualizirano kao fragmentirano i nepotpuno, sastavljeno od multipliciranih dijelova sopstva. U fazi rane modernosti, kako tvrdi Kaufmann, pojedinci iščezavaju u svojim ulogama kao proizvodi socijalizacije, a državni posrednici dosežu osobni totalitet posredstvom određene društvene uloge. Proizvedene društvene osobnosti smještaju se u program koji se temelji na vjerovanju u podudaranje osobe i uloge. Osim socijalizacije za izvođenje profesionalnih uloga, moderna država je pokazala i političku volju za organiziranje društva, za zauzdavanje identiteta i stvaranje nečega nalik nekadašnjoj integriranosti zajednice (Kaufmann 2006: 46).

Na individualnoj razini, preokret naspram novog modusa samoodređenja pokazao se socijalno veoma neujednačenim i raspršenim, budući da je isprva zahvatio samo manjinu. Na kraju 19. stoljeća kriza identiteta je zahvatila samo buržoaziju. U širini društva pojedincima još nije bio omogućen nikakav širi osobni pristup novom režimu identiteta. Školski sistem (širenje školstva) bio je centralni element u destrukuiranju starog režima svakodnevnog života preko kojega se oblikuju nove vrste subjekta, autonomna mišljenja intelektualno opremljena za usredotočenje na vlastite ciljeve. Škola je kao institucija zamijenila Crkvu i planirala je zaposjedanje društvene veze, zaposjedanje koje je bilo ujedno rođenje moderne države, jer se u njemu iskristalizirao sâm pojam države. Država time pokušava zaposjesti i strukturirati društvenu vezu razmjerno dezorganizaciji zajednica i otcjepljenju pojedinaca od njihovih zajednica. U mjeri u kojoj joj to uspijeva, dezintegracija se ubrzava, a pojedinac je pozvan da se konstituira kao subjekt. Primjenom zakona država je odigrala krucijalnu ulogu u individualizaciji društva koja će pokrenuti potragu za identitetom. „Namjeravajući jednostavno razvrstati činjenice i brojke, država je otvorila

Pandorinu kutiju identiteta“ (Kaufmann 2006: 46). Izostanak pažnje prema zajedničkim uvjetima života predupređuje mogućnost preuređenja okolnosti koje individualni život čine fluidnim (Bauman 2009b: 21).

Da bi se oblikovao identitet, dakle, potrebno je da postoje uvjeti za normalan opstanak i elementarnu socijalnu sigurnost; drugo, da postoje stabilni socijalni, ekonomski i kulturni uvjeti koji pojedincima i grupama obezbjeđuju rješavanje protivrječnosti i smanjenje konflikata u društvenoj sredini, što omogućuje i rješavanje unutrašnjih konflikata i miran i postupan evolutivni razvoj koji osigurava usklađivanje naraslih potreba sa izmijenjenim okolnostima i otklanja traume koje nastaju uslijed brzih i nenadanih promjena i društvene uzburkanosti, koje destabilizuju situaciju i izazivaju nesigurnost i otpor prema promjenama. „Na identitet se misli kada neko nije siguran gde pripada, kako da sebe smesti među varijetete stilova i uzora ponašanja; odnosno, identitet je naziv koji se daje bekstvu od nesigurnosti“ (Golubović 1999: 31). Kriza identiteta je povezana sa nesigurnošću, koja izaziva pometnju i zabrinutost, predstavlja poremećaj sklada konstitutivnih elemenata strukture ličnosti ili društvene grupe/zajednice, što remeti kontinuitet smisla i jedinstvo, kao osnovu zajedničkog osjećanja pripadanja jednoj cjelini. *Kada je grupni/kolektivni identitet u pitanju, kriza se javlja* kao neusklađenost ličnih identiteta članova grupe/zajednice sa modelom identiteta koji postulira grupa, uslijed čega se javlja odsustvo osjećanja pripadnosti i ukorijenjenosti u sopstvenu kulturu. „Drugim rečima, svaki poremećaj integracije, bilo personalne ili socijalne, dovodi u pitanje ranije ostvareni identitet, što može biti samo manifestacija krize rasta, a ne i diskontinuitet iz kojeg se rađaju anomija i osećanje gubitka i krize identiteta. Analiza konkretnih promena u socio-kulturnoj sredini i njihov uticaj na unutrašnju integraciju ličnosti pokazaće da li je u pitanju jedno ili drugo i da li uopšte nastaje kriza identiteta“ (Golubović 1999: 31). Mnogostrukost opcija u modernom društvu podstiče proces razvoja i personalnih i kolektivnih potencijala, jer omogućuje izbor, a s druge strane, izaziva pometnju, neizvjesnost, nesigurnost u pogledu izbora odgovarajućeg cilja i vrijednosti. Stoga se mora kritički preispitivati i sama savremena civilizacija kao jedan od izvora nastajuće krize identiteta. Ali se time ne iscrpljuje odgovor na pitanje o izvorima i karakteristikama krize identiteta. Neophodna je i analiza unutrašnjih razloga u samom biću i strukturi ličnosti. Možemo govoriti o *dvama osnovnim izvorima krize identiteta*: jedan je civilizacijski i socio-kulturni, a drugi kriza kao ontološka nesigurnost. U prvom slučaju kriza nastaje kao rezultat promjena i poremećaja u širim okvirima određene civilizacije i kulture, a u drugom proizlazi iz egzistencijalnih protivrječnosti koje su sastavni dio svake individue ali i kao rezultat reflektovanja civilizacijskih/kulturnih promjena na personalnu

situaciju. Stoga se ova dva izvora moraju posmatrati u njihovoj uzajamnoj vezi i u konkretnim situacijama analizirati i određivati težinu jednog ili drugog. Civilizacijski/kulturni uslovi čine preduslov formiranja identiteta jer je globalni okvir identifikacije civilizacijski, a zatim kulturni (kultura određenih naroda. Civilizacijski okvir predstavlja etos koji određena civilizacija izgrađuje kao „duh vremena“ ili kao kolektivnu „filozofiju života“. Savremena tehnička civilizacija na kraju 20. stoljeća novim sistemom telekomunikacija i kompjuterskih informacija nudi nove alternative za prevazilaženje razlika u kulturi i jeziku. Vrijednosti informacija više nego materijalne vrijednosti pokreću društvo, briga za kvalitet života zamjenjuje jednostranu težnju za ekonomskim ciljevima. Moderna se koncepcija o kulturnom identitetu izražava kroz multikulturalizam u smislu međuzavisnosti kultura (što se dogodilo u Bosni i Hercegovini nametanjem „izvana“ mirovnog ugovor koji dokazuje i međunarodni karakter rata u primjeru država potpisnica istog) (Sadiković 2014: 315). Kriza kulturnog identiteta nastaje kada postojeći kulturni obrasci dođu u otvoren sukob i izazovu nedoumice u pogledu poželjnih paradigmi, zatim, kada nastane vakuum kulturnih vrijednosti i poremećaj u obrascima kulture, koji stvara konfuziju u pogledu poruka i propisanih standarda i normi ponašanja, najzad, onda kada državno-politička zajednica nametne određene obrasce kulture i odgovarajuće propise kao jedini općevažeci referentni okvir i isključi svaku mogućnost izbora. Kolektivni identitet se spolja nameće i isključuje izbor kao samoopredjeljenje koje je uvjet demokratske integracije kako pojedinaca tako i društvenih grupa u šire zajednice. Krizi kolektivnog identiteta najviše doprinosi poremećaj u sistemima vrijednosti i vrijednosnim orijentacijama, odnosno takva partikularizacija i relativizacija vrijednosti (po nacionalnom/etničkom, religioznom ili nekom drugom osnovu) koja onemogućuje razvoj osjećanja zajedništva i pripadanja širem kolektivitetu; zatim, odbacivanje starih simbola ili njihova fragmentacija, koja onemogućuje sporazumijevanje u zajednici kao cjelini ili stvara konfuziju, što pokazuje primjer državnog obilježja kao što su zastava i himna BiH. Uprkos mnogim procesima unifikacije u modernom društvu, pojam zajedničkog se ponovo sužava na manje cjeline. Umjesto globalnog, u prvi plan se ističe svojevrsnost partikularnih grupa, težeći da u njih zatvori svijet života kroz suprotstavljanje različitom. „U tome je paradoks procesa modernizacije, koji je afirmisao diferencijaciju i pluralizaciju, zanemarujući da u modernom svetu postoje sredstva za uspješno prevazilaženje partikularizma. Pitanje je samo da li to nužno vodi i gušenju osobenog identiteta manjih zajednica“ (Golubović 1999: 33). Dileme modernog čovjeka mogu se predstaviti kao: unifikacija naspram fragmentacije, bespomoćnost prema dostignućima, autoritet nasuprot neizvjesnosti, personalizacija nasuprot postvarenju. Sve više se gubi

povjerenje u važeće društvene vrijednosti, a dominantni socijalni model forsira dezangžman i pasivnost. Dominantni civilizacijski identitet više ne ispunjava sopstvene zahtjeve i ljudi se, u potrazi za alternativnim identitetom, okreću tradiciji. Moderni čovjek se brani od pritisaka savremene civilizacije očuvanjem ranijih kulturnih identiteta u malim, intimnim zajednicama, kao što su porodica i druge male grupe. Postmodernizam potencira diferencijaciju i fragmentaciju lansirajući ideju o neprestano promjenljivom „ja”. Identitet je, prema postmodernom mišljenju, stalno destabiliziran, jer se događa fragmentacija vremena u epizode koje su odsječene i od prošlosti i od budućnosti. Prema Baumanu, postmoderni problem identiteta je primarno u tome kako izbjeći fiksaciju i održati opciju otvorenom u težnji da se odbije vezivanje za jedan poziv, jedan stil itd. (Bauman 2009b). Strategija postmodernog života nije izgrađivanje identiteta već izbjegavanje fiksacije. Dok je krilatica modernosti bila kreacija, kaže Bauman, krilatica postmodernizma je reciklaža. Čovjek bez oslonca na izvjesne opće vrijednosti i kriterije ne može da živi, pogotovo da se snađe u modernom složenom svijetu. Ljudima je potrebna izvjesna stabilnost i postupnost promjene da bi je mogli razumjeti i prihvatiti. U sukobu između potrebe za sigurnošću i izvjesnom stabilnošću i bjekstva od fiksacije, postmoderni čovjek upada u ambis vrijednosne i moralne relativizacije. Primjer ovakvog stanja u BiH svakako je nepovjerenje građana u funkcionalnost političkih institucija na svim nivoima, od lokalne zajednice do državnih institucija, pristajanje na vaninstitucionalne mehanizme rješavanja institucionalnih problema što rezultira ne-kulturom laganja i prevare. Proces identifikacije i nastajanja identiteta treba promatrati kao kontinuum, u kojem se neprestano dostižu novi vidovi identiteta, koji su nabijeni razlikama i otvorenim mogućnostima za dalji proces. Ne znači da treba odustati od upotrebe pojma identiteta, već samo da treba stalno imati u vidu njegovu relaciju i relativnu prirodu, koja se može objasniti samo u datom historijskom, civilizacijskom i kulturnom kontekstu (diskursu). Drugu stranu predstavlja takozvana ontološka nesigurnost, iz koje proizlazi unutarnja dinamika ličnosti, koja u svom rezultatu može dovesti do krize identiteta. Ontološka nesigurnost proizlazi iz unutrašnjih poremećaja ili promjena u samoj ličnosti kao rezultat neusaglašenih elemenata u strukturi ličnosti. To je stanje kada se u samom sebi sve vidi kao protivvrječno i kada se ne može pronaći sigurnost, te se gubi osjećanje identiteta, koherencije i autonomije. Periodi socijalne i civilizacijske krize idu ruku pod ruku sa ontološkom nesigurnošću, uslijed koje dolazi do gubitka osjećanja identiteta. Individua se tada prvenstveno orijentiše na sigurnost, na fiksaciju (za autoritarnog vođu, za naciju i slično). Kriza identiteta nastala iz ontološke nesigurnosti manifestuje se u gubitku oslonca u samom sebi i u traženju potpore u nekom autoritetu, u prihvatanju heteronomnog obrasca ponašanja,

u zaoštavanju suprotnosti i konflikata, u pojednostavljenoj (i nerealnoj) slici o sebi i svijetu. Ontološki nesigurna osoba (tip osobe idealno poželjan od vladajućih političkih predstavnika svih nivoa vlasti u BiH) nije u stanju da adekvatno percipira ni sebe ni svijet oko sebe. Ona je psihološki, socijalno i moralno nezrela. Analiza krize identiteta mora, dakle, da poveže oba izvora krize identiteta – civilizacijski/kulturni i personalni – da bi se razumjeli složeni utjecaji koji mogu izazvati krizu. U skladu sa prethodnom analizom krize identiteta možemo predstaviti i bosanskohercegovački kontekst krize identiteta. „Iako je kriza identiteta unutar bosanskohercegovačkog društva evidentna, a manifestira se u odnosu prema sebi, drugima, državi, povijesnom iskustvu i slično, rezultati istraživanja pokazuju da još postoji znatno više spremnosti na suživot među običnim građanima, uključujući i školsku populaciju, nego što ga demonstriraju politički akteri” (Žiga 2012: 263). „Obični“ ljudi spremniji su da prihvate drugog i svakodnevni odnosi u bosanskohercegovačkom društvu zasigurno su drugačiji od slike koju kreiraju političke elite.

Izraz *kriza* ne sadrži samo smisao neke vrste katastrofe. Pojam krize identiteta je prihvaćen kao obilježje potrebnog momenta preokreta kada se razvoj mora pokrenuti u određenom pravcu, usklađujući rast, oporavak i dalju diferencijaciju (Erikson 1976: 12). Ovo se može primijeniti u mnogo situacija: krizi u pojedinačnom razvoju ili pojavi nove elite, u terapiji jedinke ili napetosti brzih historijskih promjena. U navedenom kontekstu dvije sredine određuju čovjeka: sredina koja okružuje čovjeka i sredina koja se u njemu nalazi. „Poimanje društva, kao socijalno-klasne izjednačenosti i projektivne besklasnosti, trebalo je biti zamijenjeno poimanjem društva kao sklopa pravno-političkih jednakih šansi, neovisno o konkretnim socijalnim pozicijama i dispozicijama društvenih aktera“ (Kalanj 2007: 117). Međutim, u takvim društvima u tranziciji – u kojima je objektivno prisutna mogućnost formiranja nacionalne države prema zapadnoevropskom modelu – društvo je samo na retoričko-simboličkoj, apstraktnoj razini *principium identificationis*, a zbiljski oblici društvenog identiteta dolaze do izražaja na „nižoj“, konkretnoj razini socioekonomskih položaja, interesa i očekivanja. U postsocijalističkim društvima, državopolitička organizacija oslikava legitimni socijalno-identitetski pluralizam. U takvim društvima ideju društvenog državnog totaliteta zamijenila je ideja državne konstrukcije koja počiva na pretpostavci pluralističkog i slobodnog izbornog oblikovanja javne volje. Ovakav trend u Bosni i Hercegovini je nasilno prekinut agresijom na međunarodno priznatu državu. „Identifikacija s idejom demokratske države kao konkretnog oblika demokratskog društva koja se očitovala na dva načina (...). Političke stranke su obilježene ili nacionalno-tradicijskim ili građansko-demokratskim nominalno simboličkim stilizacijama“ (Kalanj 2007: 118).

Stranke predstavljaju neposredno empirijski, a država predstavlja transcendentalni izraz identitetskog konstrukcijskog odnosa. Stranački su identiteti percipirani kao empirijski najprikladniji i posredovno najdjelotvorniji instrument oblikovanja „svoje“ pravedne države koja se zasniva na načelima slobode i jednakosti. Umjesto „državnog razloga“ na scenu stupaju pluralni stranački razlozi, tako da se država pojavljuje kao krajnja pozadinska zajednica, a stranke kao utjelovljenje konkretnih identitetsko-interesnih projekcija koje država, taj poopćeni identitet, nije kadra zadovoljiti. Političke stranke postaju glavnim instrumentom političke konstrukcije društvenosti, a država borilištem za pobjedu, prevagu ili provođenje ovog ili onog stranačkog poimanja društvenosti (Kalanj 2007: 119). Navedeni proces u Bosni i Hercegovini je bio drugačiji i izgleda da partikularni nacionalni identiteti specifični za BiH daju različite vizije bosanskog društva i države. U ovakvoj konfuznoj situaciji sociolozi smatraju da se u postsocijalističkim društvima miješaju dva dominantna stajališta shvatanja i izgradnje identiteta. „Komunitarističko poimanje identiteta počiva na uvažavanju i afirmaciji zajednice kao realnog životnog sklopa koji determinira ili u određenoj mjeri prožima oblikovanje ljudske individualnosti i identifikacijskog sebstva“ (Kalanj 2005: 56). Samo ekstremne društvene situacije, kao što je rat, mogu isključiti povezanost sa svakom drugom grupom. Društva tranzicijskog preobražaja razapeta su između univerzalizacije liberalnog načela i vezanosti za svoju komunitarnu tradiciju kao bazu sigurnog i razlikovnog održivog opstanka. Ovakva društva, nakon desetljeća „odozgo“ definiranog i sistematski zadanog identiteta, našla su se pod izazovom da se definiraju „odozdo“ i da stoga reaktiviraju, ožive ili iznova konstruiraju izvorne pretpostavke svake posebnosti. „Pitanje identiteta ispostavilo se kao jedan od glavnih indikatora oblikovanja i dokazivanja zasebnosti“ (Kalanj 2005: 64). Rezultat ovakvog identitetskog procesa je osporavanje socijalističkog kolektivismu i prihvatanje minimalnih liberalnih institucionalnih formi, ali ne i njihovog vrijednosnog sadržaja. Što se tiče Bosne i Hercegovine, pitanje izgradnje nacionalnih identiteta pratilo je historijski tok izgradnje nacionalnih identiteta utjecajima izvan Bosne u parcijalnim kolektivističkim dimenzijama identiteta nacija u pluralu, čije nominacije nisu bile vezane za ime države.

Identitetski iskazi u postsocijalističkim društvima javljaju se u trima oblicima: kulturnom esencijalističkom – kao proizvod nepodnošljivih izvanjskih odnosa moći, što je proizvelo kulturalno samosvjesni otpor koji je bio sve naglašeniji i identitetski oblikotvorniji; političkom diferencijalističkom – ova varijanta oslanja se na kulturni esencijalizam. Različitost spram drugih javlja se kao označiteljski atribut autohtono komunitarističke političke kulture i političke strategije (nacionalna državna:

suverenost kao krajnja tačka priznanja političkog suvereniteta i prožetost duhom zapadnoevropske civilizacije). Politički diferencijalistički diskurs javlja se i u odnosu spram evropskog integracijskog i globalizacijskog konteksta; treći identitetski izraz je ekspresivni dizajnerski koji predstavlja kulturni esencijalistički i fundamentalni kulturalno-eshatološki projekt izgradnje „dobrog“ društva ili moralne univerzalističke i domoljubne društvene državne zajednice. Na unutrašnjem planu time se postiže nacionalno društveno saglasje i jedinstvo usmjereno na značajne ljude i događaje, vrijednosti i ideale; na međunarodnom planu oblikuje se slika presudna za uspješan status u svjetskom kontekstu država (Kalanj 2005: 69). Što se tiče historijskog konteksta analize domovinskog identiteta ili bosanstva, važna nam je historijsko-sociološka analiza bosanskog identiteta Vere Kržišnik-Bukić. Ona tvrdi slijedeće: „Bosanstvo kao zajednički imenitelj misaonih sadržaja, povezanih s pojmom Bosna, određeni je identitet“ (Kržišnik-Bukić 1997: 11). U sažetoj historijskoj sintezi bosanskog narodnog pitanja identitet je shvaćen kao jednačenje, ili kao osjećaj organskog i transcendentnog pripadanja ili snažne vezanosti. Kao takvi, identiteti „(...) sadržajno zahvataju količinski nepregledne i kvalitativno samo približno određive sfere odnosa jednog čovjeka prema drugom, čovjeka prema društvenoj grupi ili prema užoj, široj i najširoj zajednici (...). Središnji predmet obrade u daljem tekstu bit će dakle identitet s atributom bosanski; identitet koji izražava pripadnosno poistovjećenje, jednačenje, odnosno veoma snažnu psihološku vezanost za zemlju i državu Bosnu (od XIX i XX stoljeća Bosnu i Hercegovinu)“ (Kržišnik-Bukić 1997: 11–13). Bosna i Hercegovina predstavlja zasebno društvo, zaseban kulturni prostor. Ni u uvjetima podređenosti nije se ukidala nit njene državnosti. „Drugačije rečeno, Bosna je od svojih najranijih vremena činila jednu specifičnu prostornu i duhovno-kulturnu cjelinu“ (Žiga 1997: 14).

Povijesnu vertikalnu bosanskog društva pratili su nemiri, ali njihovo trajanje nikada nije napuštala konstanta kohezivnog multietnikuma. Nova nasilno proizvedena demografska struktura te deformacije vitalnih trendova populacionog i ukupnog razvitka ovog područja predstavlja postkonfliktnu sliku bosanskohercegovačkog društva. „Pluralizam bosanskog društva je bio otvorenog tipa, tj. bez unutarnjih omeđenja. On nije bio puki zbir različja, unutar sebe zatvorenog, kao što se to sada pokušava instalirati“ (Žiga 1997: 44). Ključni princip funkcioniranja bosanskohercegovačkog društva je kako zaštititi prava svih, a ne kako stimulirati nečiji monopol. *Međutim, problem je u tome što se narodne ukupnosti svode na političke ideologije.* „Rezultat tog 'susretanja' jeste to da su svi ti sadržaji u 'organskom maniru' sedimentirali u spomenuto bosansko jedinstvo različja“ (Žiga 1997: 19). U pokušaju razumijevanja uzroka i posljedica nasilja u Bosni i Hercegovini tokom

proteklog rata želimo istaći, u kratkim crtama, mišljenja triju autora. Malešević tvrdi, u svojoj analizi rata i nasilja u sociološkom kontekstu, da nasilje kao fenomen nije rezultat ni prirodene agresivnosti niti izvana potaknutih „društvenih zala“, već nešto što zahtijeva intenzivno društveno djelovanje (Malešević 2011: 13). Nasilje je, prema Maleševiću, glavna sastavnica ljudske subjektivnosti, naročito moderne subjektivnosti. U nastojanju da odgovori na pitanje zašto se ratovanje toliko proteže u čovjekovu povijest, analizira ulogu društvene organizacije i ideologije u poticanju društvenih uvjeta za masovno sudjelovanje pojedinaca u aktima nasilja velikih razmjera, naročito u ratu. „Ključno je to što svako dugotrajno kolektivno nasilje, naročito sukobi, naročito sukobi velikih razmjera kakvi su ratovi, povlači za sobom dva bitna sastojka: kompleksnu, strukturalnu, organizacijsku sposobnost i moćnu legitimacijsku ideologiju“ (Malešević, 2011: 15). Odnos između rata, nasilja i društvenoga analizira kroz prizmu dvaju povijesnih procesa: kumulativne birokratizacijske prisile i centrifugalne (masovne) ideologizacije. Naročito povijesni uspjeh birokratskog načina društvene organizacije mnogo duguje njegovoj instrumentalnoj efikasnosti. Kao jedan od mogućih načina shvatanja ciljeva rata u Bosni i Hercegovini, Doubt argumentira u širem kontekstu da „motivacija za ovakvo postupanje bila je uništiti zajednicu i razoriti društveni poredak, na kom je zajednica počivala stoljećima“ (Doubt 2003: 12). Za spomenutog autora namjera nije bila samo da se unište narodne skupine i njihova duhovno-kulturna tradicija i monumentalni spomenici i tragovi života, već „sociocid“ – ubijanje društva – termin je koji se ne nalazi u rječniku. Možda je ovaj neologizam tačniji termin za opisivanje karaktera etničkog čišćenja (Doubt 2003: 34). Uništenje ljudskog konteksta predstavlja na taj način uništenje moći pružanja smislenog odgovora na gubitak i predstavlja pokušaj uništenja društva. Sa druge strane, u kontekstu promatranja rata iz perspektive zemalja zapadnog svijeta, Evrope i Amerike, Campbell je u analizi razumijevanja rata u Bosni i Hercegovini iznio tvrdnju da „Konvencija o genocidu i politika identiteta koju ista manifestira ne mogu obuhvatiti opasnosti koje prijete jednoj miješanoj, multikulturalnoj zajednici (...). U vezi s deteritorijaliziranom prirodom bosanskog / muslimanskog identiteta, nemoć diskursa i institucija međunarodne politike da obuhvate multikulturalne identitete predstavljala je jedan od najznačajnijih nedostataka koje je rat u Bosni eksponirao“ (Campbell 2003: 128). U ponudi rješenja konflikta kao proizvoda nerazumijevanja ili nehtijenja da se shvati multilateralni karakter bosanskohercegovačkog društva, „međunarodna zajednica“ je doprinijela stvaranju etnički definiranih enklava kao političku strukturu Bosnu, a što je predstavljalo implicitni cilj recepta međunarodne zajednice za okončanje rata. „U sistematskoj borbi protiv heterogenosti, prikazi bosanskog konflikta koji su previdjeli i umanjili značaj kompleksne i

osporavane prirode bosanskog života bili su suučesnicima u nasilnom instaliranju nacionalističkog imaginarija kojemu su navodno suprotstavljeni“ (Campbell 2003: 134).

Literatura

1. Bauman, Zigmunt (2009a) *Identitet*, Naklada Pelago, Zagreb.
2. Bauman, Zigmunt (2009b) *Fluidni život*, Mediterran Publishing, Novi Sad.
3. Brubejker, Rodžers – Frederik Kuper (2003) „S onu stranu 'identiteta““, Reč, 69/15, Beograd.
4. Campbell, David (2003) *Nacionalna dekonstrukcija: Nasilje, identitet i pravda u Bosni*, Forum Bosnae, Sarajevo.
5. Cifrić, Ivan – Krunoslav Nikodem (2006) „Socijalni identitet u Hrvatskoj: Koncept i dimenzije socijalnog identiteta“, Socijalna ekologija, Vol. 15, No. 3, Zagreb, str. 173– 202.
6. Doubt, Keith (2003) *Sociologija nakon Bosne*, Buybook, Sarajevo.
7. Erikson, Erik (1976) *Omladina, kriza, identifikacija*, NIK Pobjeda, Titograd.
8. Filandra, Šaćir (2012) *Bošnjaci nakon socijalizma*, Synopsis, Sarajevo.
9. Gofman, Erving (2011) *Azili*, Mediterran Publishing, Novi Sad.
10. Golubović, Zagorka (1999) *Ja i drugi: Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, <http://www.yuope.com/zines/republika/arhiva/99/jaidrugi/>.
11. Kalanj, Rade (2005) „Liberalno i komunitarističko poimanje identiteta: Prilog analizi identiteta hrvatskog društva“, Socijalna ekologija, Vol. 14, No. 1-2, Zagreb, str. 55–74.
12. Kalanj, Rade (2008): *Modernizacija i identitet*, Politička kultura, Zagreb.
13. Katunarić, Vjeran (2003) *Sporna zajednica*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
14. Kaufmann, Jean-Claude (2006) *Iznalaženje sebe: Jedna teorija identiteta*, Antibarbarus, Zagreb.
15. Malešević, Siniša (2006) *Identity as Ideology*, Palgrave, New York.
16. Malešević, Siniša (2011) *Sociologija rata i nasilja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
17. Sadiković, Elmir (2014) *Evropa regija*, Šahinpašić, Sarajevo.
18. Žiga, Jusuf (2007): *Vrijeme „razljuđenih dvonožaca“: paradigma Bosne koju su izdali*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo.
19. Žiga, Jusuf (2012) „'Feudalizacija' bosanskohercegovačkog društva i kriza identiteta“, Sarajevo Social Sciences Review, vol. 1, broj 1, jesen – zima, Sarajevo, str. 263–271.